

Демаркація політичних ризиків для суб'єктів політичної і неполітичної діяльності

Віталій Кривошеїн,

кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології

Дніпропетровського національного університету
ім. О. Гончара

У статті розглядається можливість розрізнення у визначенні політичних ризиків для тих, хто здійснює як політичну, так і неполітичну (комерційну) діяльність. Аналізуються традиційні підходи щодо класифікації політичних ризиків як складової інвестиційного клімату країни (регіону), пропонується поділ політичних ризиків на чисті та ділові (наведені, похідні).

У науковій літературі тема політичних ризиків стосовно суб'єктів політичної діяльності практично не розглядалася. Це пояснюється тим, що у суб'єктів неполітичної діяльності була і залишається усвідомлена потреба в якісному і, що важливіше, в кількісному аналізі політичного ризику. На основі цієї інформації ухвалюються рішення про конкретні інвестиції. Саме завдяки цьому аналіз політичних ризиків для суб'єктів неполітичної (в першу чергу — комерційної) діяльності зараз є більш затребуваним, ніж аналіз ризиків для суб'єктів політичної діяльності.

Ключовим для розуміння феномена політичного ризику є поняття „інтереси”. Адаже суб'єкт починає діяти після того, як усвідомить свої нагальні інтереси. Цьому процесові передуює зазвичай процес ухвалення рішення, що передбачає аналіз ситуації та вибір способу дії. На цьому етапі й відбувається визначення і сприйняття доцільності ризику. Реалізуючи своє рішення, суб'єкти діяльності можуть наразитися на перешкоди, котрі можуть поставити під сумнів саму цю можливість. Саме те, які інтереси має на меті індивід, а також характер чинників, що впливають на його діяльність, і визначає характер ризиків. Тобто характер ризику визначається інтересами суб'єкта ризику.

За традиційним тлумаченням, „політичний ризик” ототожнюється з поняттям „політична складова інвестиційних ризиків”. Тобто політичні

Демаркація політичних ризиків для суб'єктів політичної і неполітичної діяльності

Віталій Кривошеїн

ризика безпосередньо пов'язуються з діяльністю комерційних структур. Проте логіка такого підходу засвідчує, що компанія не є єдиним суб'єктом політичного ризику. Якщо виходити з припущення, що характер інтересів суб'єкта визначає характер ризиків, на які він може наразитися, то політичний ризик теж може інкримінуватися політичним суб'єктам — політичним інститутам, партіям, окремим політикам. **Постановка цієї проблеми є авторською: вона практично не розглядається у вітчизняному науковому дискурсі. Відтак метою статті є обґрунтування розрізнення політичних ризиків за їх природою відповідно до джерел і наслідків політичних дій.**

У зв'язку з впливом політичних подій на діяльність економічних суб'єктів, зокрема, тих, що інвестують в інших країнах, політичний ризик класифікується за різними критеріями. Наприклад, С. Робок [1; 2], С. Кобрін [3], Дж. Саймон [4] та деякі інші дослідники пропонують поділяти політичні ризики на **макро- і мікроризики** — в залежності від рівня економічних суб'єктів, на які вони впливають. **Макроризик** асоціюється з ймовірністю політичних подій, наслідки яких відбиваються на всіх іноземних суб'єктах у країні розміщення. **Мікроризики** специфічні для галузі, фірми чи навіть окремого проекту. До цієї дихотомічної класифікації Ч. Кеннеді запропонував додати критерій легальності/легітимності (йдеться про законність/правочинність дій політичних суб'єктів), увівши в обіг поняття легально-урядового та екстралегального політичного ризику (таблиця 1).

Таблиця 1
Класифікація політичних ризиків (за Ч. Кеннеді)

	Легально-урядовий ризик	Екстралегальний ризик
Макроризик	Зміна інвестиційного законодавства	Революція
Мікроризик	Торговельне регулювання	Тероризм

Джерело: [5, р. 7].

Ця типологія здійснюється на основі поділу подій, що викликаються діями урядових структур, обумовленими певною державною політикою, або силами, які не підлягають урядовому контролю. **Легально-урядовий ризик** є прямим наслідком поточного політичного процесу, який містить, наприклад, такі події, як демократичні вибори. **Екстралегальний ризик** означає будь-яку подію, джерело якої перебуває поза легітимними структурами країни (тероризм, саботаж, військовий переворот, революція).

Йдучи за Ч. Кеннеді, Ж. де ла Торре і Д. Некар запропонували розглядати вплив політичного ризику в динаміці (таблиця 2). Ця типологія

політичних ризиків визначається на основі поділу подій, викликаних або діями урядових структур в ході здійснення певної державної політики, або силами, які перебувають поза контролем уряду.

Аналізуючи англomовну етимологію терміна „політичний ризик”, можна дійти висновку, що це словосполучення доречно вживати в першому випадку в значенні „policy risk”, а в другому – „political risk”. Якщо йдеться про „policy risk”, то маємо справу з впливом політичних інститутів (у першу чергу — держави) на дії суб’єктів, котрі ризикують. Якщо йдеться про „political risk”, то маємо справу з впливом політичного середовища (політичної системи в цілому) на діяльність суб’єкта, що ризикуює (детальніше див.: [6]).

Таблиця 2

Уразливість до політичних ризиків (за Ж. де ла Торре і Д. Некаром)

Непередбачувані обставини	Дії легітимних структур	Події, викликані діями сил, що не контролюються урядом
Втрата контролю за діяльністю фірми	<ul style="list-style-type: none"> - повна або часткова експропріація; - насильницьке позбавлення прав управління; - конфіскація власності фірми; - розрив договору. 	<ul style="list-style-type: none"> - війна; - революція; - тероризм; - страйки.
Падіння очікуваного прибутку	<ul style="list-style-type: none"> - незастосування „національного режиму” зменшення доступу до фінансових, трудових і сировинних ринків; - контроль за цінами, товарами, діяльністю; - валютні обмеження; - обмеження грошових переказів за кордон; - вимоги до експортних характеристик. 	<ul style="list-style-type: none"> - націоналістично налаштовані продавці і постачальники; - загрози ворожих угруповань; - нав’язані ззовні фінансові обмеження; - нав’язані ззовні обмеження на експорт та імпорт.

Джерело: [7, p.223].

Зважаючи на наведені вище аргументи, доцільно класифікувати політичні ризики на чисті (іманентні) та ділові. **Чистий** політичний ризик характеризується тим, що і джерела, і можливі наслідки ризику містяться у політичній сфері. Зрозуміло, що такий ризик притаманний суб’єктам політичної діяльності. **Діловий** ризик притаманний суб’єктам неполітичної

діяльності і поділяється на **наведений** і **похідний**: у першому випадку джерела містяться поза політичною сферою, а можливі наслідки – в політичній сфері, у другому – навпаки: джерела містяться у політичній сфері, а можливі наслідки – поза нею. Поділ ділових політичних ризиків на наведені і похідні обґрунтовується характером чинників, які впливають на комерційну діяльність. За цим критерієм політичні чинники умовно можна класифікувати на **фонові** і **профільні**: фонові чинники виникають внаслідок політичних процесів у відповідному середовищі, профільні виникають внаслідок політичних рішень.

Питання про те, які політичні чинники ризику є для інвестора значущими, вирішується в кожному конкретному випадку по-своєму, в залежності від інтересів конкретного інвестора, його характеристик і цілей. Є групи інвесторів, яких цікавлять тільки фонові чинники (чинники так званого ризику країни чи регіонального ризику) – це, наприклад, банки. Для середнього регіонального бізнесу значущість профільних показників буде значно вищою, ніж значущість фонових, оскільки його діяльність більше залежить від конкретних рішень регіональної влади. Тобто наведені ризики орієнтовані на фонові чинники, а похідні – на профільні чинники.

Наведені політичні ризики репрезентовані фінансовими, галузевими, інноваційними, банківськими, податковими й технічними ризиками в політичній сфері.

Фінансовий ризик – це дії в невизначених обставинах, пов'язаних з грошово-фінансовою сферою, які викликають загрозу грошових втрат підприємством, банком, бізнесменом. До фінансових ризиків відносять **валютний, кредитний та інвестиційний ризики**.

Валютний ризик – це вірогідність фінансових втрат в результаті зміни курсу валют. Занижений курс корисний при експорті, він сприяє припливу іноземного капіталу. При підвищеному курсі зменшується ефективність експорту і збільшується ефективність імпорту. Валютний ризик включає в себе три різновиди: економічний (валютний) ризик, ризик переказування грошей, ризик угод. Економічний (валютний) ризик полягає в тому, що змінюється вартість товару із зміною курсу валют. Ризик переказування грошей полягає в різній вартості активів і пасивів у бухгалтерському обліку. У випадку, коли курс іноземної валюти, в якій виражені активи фірми, падає, вартість цих активів зменшується. Ризик угод – це вірогідність валютних збитків за конкретними операціями в іноземній валюті. Він виникає через невизначеність вартості в національній валюті інвалютної угоди в майбутньому.

Кредитний ризик – це можливість невиконання фірмою фінансових зобов'язань перед інвестором.

Інвестиційний ризик пов'язаний з неякісною проробкою техніко-економічних обґрунтувань, підвищенням вартості проекту, переглядом законодавства щодо інвестиційної діяльності тощо. Види інвестиційних

ризиків дуже різні і їх багато. Загалом їх можна поділити на три групи: за сферою прояву – економічний, політичний, соціальний, екологічний тощо; за формами інвестування – ризик фінансового інвестування, ризик реального фінансування; за джерелами виникнення – несистематичний (специфічний), систематичний (ринковий).

Основними інвестиційними ризиками є: ризик економічної і політичної стабільності, ризик забезпечення акуратності виплати боргу, гарантованість захисту прав інвесторів, імідж працевдатності населення, інформаційна закритість, непрозорість ринку, технологічний ризик.

Інноваційний ризик – це ймовірність втрат, що виникають при вкладенні підприємством коштів у виробництво нових товарів і послуг, які, можливо, і не знайдуть очікуваного попиту на ринку. Він виникає в таких ситуаціях: при впровадженні дешевшого методу виробництва порівняно з тими, що вже існують, що, взагалі, набуває тимчасового характеру і призводить до ризику неправильної оцінки попиту на товар; створення нового товару на старому обладнанні, що може відбитися на його якості; виробництво нового товару на новому обладнанні або використання нової технології, що може призвести до незатребуваності продукції і неможливості продати нове обладнання у випадку невдачі.

Банківський ризик. Тут можна виокремити: **ризик андеррайтингу** – банк має активи, які виставлялися на ринку, але не були продані; ризик залишитися з пакетом акцій або іншими видами активів, які банк мав надію реалізувати; цей ризик може підвищити потребу банку в ресурсах; **кредитний ризик** – ризик несплати основного боргу і відсотків по ньому відповідно до строків та умов кредитного договору. Цей ризик може бути визначений як невпевненість кредитора в тому, що боржник матиме змогу і намір виконати свої зобов'язання відповідно до строків і умов кредитного договору. Такий ризик може обумовлюватися неспроможністю боржника створити адекватний майбутній грошовий потік у зв'язку з непередбаченими несприятливими змінами в діловому, економічному, політичному середовищі, в якому оперує позичальник; з невпевненістю в майбутній вартості і якості застави під кредит; у зниженні репутації позичальника.

Ринковий ризик – ризик операцій з цінними паперами, можливість коливання ринкової відсоткової ставки як національної грошової одиниці, так і зарубіжних курсів валют.

Депозитний ризик пов'язаний з масовим і терміновим відкликанням внесків з банків.

Лізинговий ризик – це ризик випадкової втрати чи випадкового псування орендованого майна, яке переходить до орендатора в момент передачі йому орендованого майна.

Відсотковий ризик – це можливість втрат внаслідок непередбачених, несприятливих для банку змін відсоткових ставок. Він виникає, коли не збігаються строки повернення наданих і залучених коштів чи коли

ставки за активними і пасивними операціями встановлюються в різні способи. Відсотковий ризик буває двох видів – позиційний і структурний. Позиційний ризик – це ризик за якоюсь однією позицією, наприклад, за відсотком в певний конкретний момент; структурний ризик – це ризик в цілому за балансом банку, викликаний змінами на грошовому ринку у зв'язку з коливанням відсоткової ставки.

Факторинговий ризик пов'язаний з угодою, за якою одна сторона (фінансовий агент) передає або бере на себе зобов'язання передати іншій стороні (клієнтові) гроші за рахунок грошової вимоги клієнта (кредитора) до третьої сторони (боржника), яке впливає з надання клієнтом товару, виконання робіт чи надання послуг третій стороні, а клієнт уступає або бере на себе обов'язок уступити фінансовому агенту цю грошову вимогу.

Економічний (банківський) ризик пов'язаний із загальними змінами в економіці, які практично не підлягають прямому контролю окремих суб'єктів економічної діяльності.

Податкові ризики прийнято розглядати з двох позицій – підприємця і держави. Для підприємця цей ризик пов'язаний з можливими змінами державної податкової політики, а також з величиною податкових ставок. Податковий ризик держави полягає у зменшенні податкових надходжень, пов'язаних зі змінами податкового законодавства і збільшенням податкових ставок.

Галузевий ризик – це ймовірність втрат внаслідок зміни в економічному становищі галузі. Він пов'язаний зі специфікою роботи підприємств галузі. При аналізі такого ризику треба враховувати такі чинники, як діяльність підприємств галузі і сумісних галузей за певний період, стабільність роботи підприємств галузі порівняно зі всією економікою, діяльність підприємств самої галузі. Треба також враховувати життєвий цикл галузі і конкуренцію. Про рівень внутрігалузевої конкуренції можна судити за такою інформацією: ступінь цінової і нецінової конкуренції, складність введення підприємств у галузь, наявність чи нестача конкурентоспроможних сумісників, ринкова спроможність споживачів і постачальників, політичне і соціальне оточення.

Похідні політичні ризики в економічній сфері пов'язані з можливістю збитків чи скорочення надходжень, які є прямим наслідком державної політики (легально-урядовий ризик) або дій сил, які не контролюються урядом (екстралегальний ризик). Такі ризики виникають через зміну політичної обстановки, що несприятливо впливає на результати діяльності підприємства (закриття кордонів, заборона на вивезення товару в інші країни, воєнні дії на території країни тощо). Політичний ризик у сфері економіки пов'язаний також з можливими змінами курсу уряду, переорієнтацією пріоритетів державної політики (зокрема, з небезпекою ухвалення рішень, які змінюють правила гри щодо податкової і митної політики, політики цін, трансферту). Найчастіше похідні політичні ризики викликаються націоналізацією та експропріацією без адекватної

компенсації; трансфертом (переведення місцевої валюти в іноземну), пов'язаним з обмеженням конвертації місцевої валюти; розривом контракту внаслідок дій державної влади країни, в якій діє компанія-контрагент; воєнними діями і громадянським безладом. Слід мати на увазі, що політичний ризик для кожної фірми залежить від її стратегії і тактики. Одна і та ж політична подія може бути для фірми і сприятливою, і катастрофічною.

Про чисті (іманентні) політичні ризики є сенс говорити в контексті прогнозування дій того чи іншого політичного актора, оскільки у своїй поведінці вони керуються не тільки своїми формальними завданнями, але й турботою про забезпечення свого політичного майбуття.

Оцінка політичних ризиків для суб'єктів політичної діяльності забезпечує його інформацією про додаткові стимули і чинники, що впливають на тих, хто ухвалює рішення. Очевидно, що політичні ризики для суб'єктів політичної діяльності не просто відрізняються від політичних ризиків для суб'єктів неполітичної діяльності – вони принципово інші.

Один з найбільш продуктивних, на мою думку, напрямів вирішення проблеми визначення політичних ризиків для суб'єктів політичної діяльності полягає в розумінні їх в категоріях ризику влади. Експлікація феномена „ризик влади” стосовно сучасної ситуації орієнтована на осмислення проблеми мінімізації, регулювання і управління чинниками ризику в реаліях влади. Акцентування уваги тут має зводитися до впливу тих соціальних модальностей, які є чинниками зняття ризику і напруги у владних інтенціях. Серед них найважливіші відповідальність і довіра.

Послідовність, у якій розгортається вивчення соціальних явищ і ситуацій, зокрема, ситуацій, що конститууються владою, виявляє тенденцію до поступового зсуву дослідницької уваги до їх тлумачення в плані соціально-філософської проблематики ризику, зростання чинника ризику в соціальних інтеракціях, а також в аспекті можливостей мінімізації і управління ризиком.

Влада є життєво-світовою універсалиєю існування суспільства. Вона реферується на макросоціологічному рівні, охоплюючи всю систему суспільства, а також на мікросоціологічному рівні в процесі окремих соціальних взаємодій і відносин як психологічна і соціально-психологічна дійсність. Аналіз ризику влади має зосереджуватися на таких соціальних ситуаціях, як зловживання владою (її монополізація, насильство, корупція, тероризм), недостатність влади (неприйняття рішень, відкладання ухвалення рішень, кризи), дефіцит та інфляція влади.

Нині можна говорити про каузальні наслідки зростання чинника ризику влади, які транслюються через різні кризові явища в соціальних системах. Це „надмірність” влади (зловживання владою), „недостатність” влади, інфляція влади, втрата контролю над владою. Дефіцит влади ідентифікується як втрата функціональності, явної неефективності. Гранична міра такого дефіциту – розпад влади.

Останнім часом спостерігаємо посилення теоретичного і практичного інтересу до проблематики влади в умовах ризику і невизначеності в соціальних комунікаціях, викликане розумінням зростання значимості нових можливостей управлінської функції влади в умовах соціальної дестабілізації і напруги. Феномен ризику влади розглядається на тлі розробки тих чи інших її концепцій. Так, засновник теорії диференційованих соціальних систем Н. Луман у праці „Влада” поняттю ризику влади присвячує цілий розділ. У неklasичній традиції і підходах до влади (Т. Парсонс, К. Поппер, М. Фуко, Н. Луман, Е. Тоффлер) разом з акцентуванням „системного ефекту влади” фіксуються моменти її онтологічної, гносеологічної та аксіологічної невизначеності.

Н. Луман вважає, що в сучасному суспільстві не може бути поведінки без ризику. Для дихотомії ризик/надійність це означає, що не існує абсолютної надійності (тобто безпеки), тоді як для дихотомії ризик/небезпека це означає, що не можна уникнути ризику, ухвалюючи будь-яке рішення. Інакше кажучи, має залишатися надія на те, що нове знання збільшить ймовірність переходу від ризику до безпеки. Однак чим краще ми пізнаємо те, чого раніше не знали, тим глибшим стає наше усвідомлення ризику. Чим більш раціональними і детальними стають наші вимірювання, тим більше аспектів, які включають невизначеність щодо майбутнього, а отже й ризику, потрапляють в поле нашого зору. Н. Луман зауважує: „Сучасне ризик-орієнтоване суспільство – це продукт не тільки усвідомлення наслідків наукових і технологічних досягнень, але й розширення дослідницьких можливостей і самого знання” [8, р. 28].

Н. Луман вбачає у проблемі ризику політичний аспект. У міру того, як політична оцінка прийнятного ризику чи безпечної технології відіграватиме значну роль, „простір для угоди буде, швидше за все, знайдений в цьому „політичному” просторі, аніж у просторі різних думок щодо первинного ризику. Але саме така перспектива перетягує політику на ненадійну територію. Політика піддається не тільки звичайним, очевидним тенденціям гіпероцінки чи недооцінки ризиків, що споконвічно викликає політизацію проблеми, але й спотворенням, що виникають внаслідок того, що первинний ризик вважається контрольованим або неконтрольованим у залежності від передбачуваного результату. Будь-яка оцінка ризику була й залишається контекстуально обумовленою” [8, р. 30]. Тому, робить висновок вчений, „ми повинні по-іншому подивитися на розходження ризику й небезпеки в цьому контексті, і, зокрема, у ставленні до політики. Якби це було тільки питанням небезпеки як природного нещастя, упущена можливість запобігання йому сама стала б ризиком. Очевидно, легше політично дистанціюватися від небезпек, ніж від ризиків – навіть там, де ймовірність втрати чи масштаб втрати більший у випадку небезпеки, ніж у випадку ризику... Якщо навіть запобігання збитку можливе в обох ситуаціях, то було б доречно „заздалегідь” визначити, тлумачиться первинна проблема як небезпека чи як ризик” [8, р. 31].

Н. Луман розуміє феномен влади як символічно генералізований засіб комунікації. Основою виникнення соціальності є „подвійні контингенції” – взаємна невизначеність позицій учасників спілкування. Подвійні контингенції потребують узгодження перспектив, внаслідок чого виникають самореферентні соціальні системи. Односпрямованість часу обумовлює подієвий характер елементів системи та їх існування як операцій. Простою формою соціальності є інтеракція – взаємодія присутніх. На думку Н. Лумана, влада як соціальна система утворюється завдяки комунікації; вона виникає з необхідності селективного узгодження. Комунікація артикулює соціальний смисловий характер. Значення влади полягає в тому, що вона як символічно генералізований комунікативний засіб спеціально обумовлює і регулює мотивацію ухвалення селективних пропозицій. Відтак в суспільстві можуть взаємно посилюватися і потенціал конфлікту, і потенціал консенсусу.

Усі комунікативні засоби припускають соціальні ситуації, які характеризуються наявністю можливості вибору кожним з учасників, тобто ситуації з обоюдно контингентною селективністю. Саме це, на думку Н. Лумана, і забезпечує їм їх функцію – управляти процесами трансляції селекції у всій селективності. За цією точкою зору, початкова проблема символічно генералізованого засобу комунікації є однією й тією ж. Комунікація орієнтується на партнера, який має керуватися нею при здійсненні своїх селекцій.

Н. Луман зазначає, що сучасна комунікація передбачає вибір альтернативи, що вже ризиковано. Але, незважаючи на руйнування підґрунтя традиційної раціональності, комунікація, і тільки вона, залишається інструментом, за допомогою якого суспільство як система відтворює себе. Саме комунікація забезпечує соціальне зчеплення. Проте Н. Луман шукає вирішення проблеми „нормалізації” суспільства в особливому типі комунікації, коли формування й структурування системи не є наслідком впливу зовнішніх чинників. Протест не імпортується в систему із зовнішнього середовища — це конструкт самої соціальної системи. Система пізнає себе у процесі, за допомогою якого всі факти, їй доступні, запресовуються у форму протесту й відтворюються за її допомогою. Тобто система „відкрита щодо теми й випадкової події, але закрита щодо логіки формування протесту. Суспільство, таким чином, осмислює себе у формі протесту проти себе самого” [8, р. 127, 140].

Влада як засіб комунікацій функціонує, впорядковуючи соціальні ситуації своєю обоюдною селективністю. Фундаментальна умова будь-якої влади полягає в тому, що, стосовно селекції, яку здійснює носій влади, виникає певна невизначеність. Цей носій влади завжди обирає одну з кількох альтернатив. При виборі він може або посилити у партнерові невпевненість, або усунути її. Цей постійний перехід від виробництва невизначеності до її усунення є основною передумовою існування влади. Влада пропонує результати здійсненого нею відбору і завдяки цьому

має змогу чинити вплив на селекцію дій (чи бездіяльність) підлеглих при наявності інших можливостей. Влада стає потужнішою, якщо вона здатна добиватися визнання своїх рішень при наявності привабливих альтернатив дії чи бездіяльності. Із збільшенням свободи підлеглих вона лише посилюється.

Проблему ризику влади Н. Луман розглядає за еволюційним підходом. На його думку, еволюція прискорює темп руху, обумовлює зростання взаємозалежності, диференційованих часових обмежень і ризику, які, у свою чергу, обумовлюють і посилюють одне одного. Цьому відповідає, з одного боку, диференціація особливих ролей і особливих символічних кодів, властивих носіям влади, а з іншого боку – посилення, концентрацію і специфікацію ризику в якійсь одній точці. Ризик влади все більше проявляється із зростанням селективної свідомості. На рівні процесів селекції і трансляції ризик допуститися помилки пов'язаний з проблемою встановлення стандартів правильної селекції.

За Н. Луманом, сучасні соціальні інтеракції розглядаються як загроза „надмірній владі” (зловживання, придушення, насильство, монополія влади). Це можна проілюструвати ситуаціями насильства, терору, корупції, глобалізації, тоталітаризму. Наприклад, небезпека „недостатньої влади” (коли влада не реалізовує своїх можливостей) виражається втратою функціональності, неефективністю. Це ризик нового роду, який викликається асиметрією між суспільними потребам в рішеннях, що швидко зростають, і можливостями практики ухвалення і трансляції рішень. Неефективним є ухвалення рішень і управління однією інстанцією. Проблемою стає організація рішень і ланцюгова трансляція влади. Наслідок: або влада ні на що не впливає, ні за що не відповідає, але здатна багато чому заважати; або влада усувається від ухвалення відповідальних рішень (детальніше див.: [9]).

Таким чином, враховуючи природу політичних ризиків, доцільно класифікувати їх на чисті (іманентні) та ділові, де чистий політичний ризик притаманний для суб'єктів політичної діяльності і характеризується тим, що і джерела, і можливі наслідки ризику містяться у політичній сфері, а діловий ризик притаманний для суб'єктів неполітичної діяльності і поділяється на наведений і похідний: у першому випадку джерела містяться поза політичною сферою, а можливі наслідки – в політичній сфері, у другому – джерела містяться у політичній сфері, а можливі наслідки – поза нею.

Література:

1. **Robock S. H.** Political risk: Identification and assessment / Stefan H. Robock // Columbia Journal of World Business. – 1971. – P. 6-20.
2. **Robock S. H.** International business and multinational enterprises / S. H. Robock, K. Simmonds; 4-th Edition. – Homewood, Il.: Irwin, 1983.

3. **Kobrin S. J.** Managing political risk assessment: Strategic Response to Environmental Change / S. J. Kobrin. – Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1982.

4. **Simon J. D.** A theoretical perspective on political risk / J. D. Simon // Journal of International Business Studies. – 1984. – Vol. 15, № 3. – P. 123-143.

5. **Kennedy Ch. R.** Political Risk Management: International Lending and Investment under Environmental Uncertainty / Charles R. Kennedy. – N.Y.: Quorum Books, 1987.

6. **Кривошеїн В. В.** Політична ризикологія: у пошуках предметної сфери / В. В. Кривошеїн // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. „Питання політології”. – 2008. – Вип. 12. – С. 208 - 212.

7. **Torre J. de la.** Forecasting political risks for international operations / J. de la Torre, D. H. Neckar // International Journal of Forecasting. – 1988. – Vol. 4. – P. 221 - 238.

8. **Luhmann N.** Risk: A Sociological Theory / N. Luhmann. – N.Y.: Walter de Gruyter, 1993.

9. **Кривошеїн В. В.** Проблема сприйняття політичного ризику в сучасних постмодерністських конотаціях Мері Дуглас і Нікласа Лумана / В. В. Кривошеїн // Вісник Дніпропетровського ун-ту. Сер. Філософія. Соціологія. Політологія. – 2008. – Вип. 17. – С. 501 - 508.